

Erindringshistorie

Hvad er erindringshistorie? Hvordan adskiller erindringshistorie sig fra traditionel historievidenskab? Hvad er det faglige formål med at bedrive erindringshistorie? Hvordan arbejder man metodisk med erindringshistorie?

Erindringshistorie er et nyere forskningsfelt inden for historievidenskab. Traditionelt set har historievidenskab været optaget af at fortolke og formidle fortidens begivenheder på grundlag af dens efterladte spor, dvs. kilderne.

Erindringshistorien har et andet sigte. Her flyttes opmærksomheden fra undersøgelsen af, hvad der skete i fortiden, til en analyse af, hvordan fortiden konstrueres og iscenesættes på baggrund af interesser i nutiden.

Erindringsfelter

Forskydningen af fokus fra studiet af fortiden til studiet af fortidsfortolkningen kan bl.a. ses som en konsekvens af postmodernismens (se [historisk fortælling](#)) indflydelse på historievidenskab, hvor man opgiver idealet om at rekonstruere fortiden eksakt. Erindringshistorien interesserer sig netop for den kendsgerning, at vores fortolkning og brug af fortiden altid er præget af vores nutid. I en erindringshistorisk undersøgelse analyserer man et erindringsfelt ved at kigge på de kilder, der findes om den periode, der bliver erindret, fx monumenter, mindebegivenheder, historiebøger, film eller museer.

Eksempel | Erindringshistorie. Eksempler på erindringsfelter

Inden for erindringshistorien taler man om forskellige erindringsfelter. Fx er besættelsestiden (1940-1945) et typisk erindringsfelt inden for Danmarkshistorien, hvor der hersker uenighed om, hvordan fortiden skal fortolkes og erindres.

I USA har den amerikanske borgerkrig (1861-1865) udgjort et omstridt erindringsfelt, hvilket bl.a. har ført til politisk debat og konflikt om en lang række statuer, mindeplader og sydstatssymboler.

Lad os tage holocaust som eksempel på et erindringsfelt. En historiker, der arbejder erindringshistorisk med holocaust, er ikke primært interesseret i selve holocaust, dvs. hvordan nazisterne under 2. verdenskrig systematisk forsøgte at udrydde alle Europas jøder. Det væsentlige for erindringshistorien er at undersøge, hvordan holocaust erindres og hvorfor. Hvilken social eller politisk funktion har erindringen? Skal den advare os eller legitimere en bestemt holdning til fortiden? Med en erindringshistorisk tilgang til fx 2. verdenskrig vil man ikke være specielt optaget af at undersøge, hvorfor Tyskland tabte krigen i 1945, men hvordan forskellige samfund i Europa erindrer krigen i dag, hvad der erindres, og hvad der glemmes og ikke mindst hvorfor. Hvilken brug gør man af fortiden, hvilke interesser og formål tjener den? Erindringshistorie handler dermed om at analysere historiebrug, dvs. måden vi bruger fortiden på i nutiden. Det er udtryk for en bredere bevidsthed om, hvad historie er, og ikke mindst hvilken rolle historie spiller. Erindringshistorien undersøger det, man kalder historiekulturen, dvs. de individuelle og kollektive processer, hvorved viden om fortiden formidles og bruges i samfundet.

Kritik af den erindringshistoriske tilgang

Den erindringshistoriske tilgang er blevet beskyldt for at fjerne fokus fra kernen i historiefaget, nemlig den kildekritiske analyse af fortiden. Igennem undersøgelsen af forskellige erindringsfelter og erindringsfællesskaber opnår man ikke nødvendigvis en detaljeret viden om fortidens faktiske hændelser. I erindringen foreligger fortiden som regel uden systematisk orden. Her huskes på livet løs uden præcis fornemmelse for kronologi og autenticitet, hvorfor man let glemmer eller fortrænger dele af fortiden. Den erindringshistoriske tilgang bør derfor ikke stå alene, men suppleres med en mere dybtgående viden om fortiden. Dette giver bedre grundlag for at vurdere forskellige erindringsfællesskabers tendentiøse omgang med fortiden.

Teori | Den amerikanske historiker Peter Novick (1934-2012) – om forskellen på historievidenskaben og den kollektive erindrings omgang med fortiden

Erindringsfællesskabers brug af fortiden er almindeligvis ikke styret af idealet om videnskabelig objektivitet. Her sker omgangen med fortiden ikke på et metodisk og systematisk grundlag. Historikeren Peter Novick, der har undersøgt holocausterindringen i USA, skelner mellem faghistoriens og den kollektive erindrings forvaltning af fortiden. Allerede sociologen Halbwach (1877-1945), som udviklede begrebet *kollektiv erindring* i 1920'erne, mente, at den kollektive erindring er tilbøjelig til at beskære og forsimple fortiden for at gøre den mere entydig. En forsimplet fortid er mere fordøjelig for erindringsfællesskabet.

Man overbevises lettere om sine erindrings relevans, når de peger på en præcis betydning i fortiden. I tråd hermed mener Novick, at den kollektive erindring forvalter fortiden entydigt og absolut. I den videnskabelige omgang med fortiden, derimod, efterlyser man detaljer, modsætninger og brud. Her forstås fortiden som noget mere komplekst og perspektivrigt – mere nuanceret.

To understand something historically is to be aware of its complexity, to have sufficient detachment to see it from multiple perspectives, to accept the ambiguities [...] Collective memory simplifies; sees event from a single, committed perspective; is impatient with ambiguities of any kind; reduces event to mythic archetypes.

Citat fra Peter Novicks *The Holocaust and Collective Memory. The American Experience* (1999)

Erindringsfeltets karakter af entydighed eller flertydighed

Når man undersøger et erindringsfelt, kan man kortlægge de forskellige fortolkninger af fortiden ud fra begreberne entydighed og flertydighed. Er erindringen af fortiden en entydig fortælling om, hvad der skete, og hvem der var de gode og de onde? Eller er der tale om en mere flertydig fortælling med komplekse årsagssammenhænge, hvor det kan diskuteres, hvad der var rigtigt og forkert eller hvilke motiver, der var på spil?

Kollektiv erindring og erindringsfællesskab

Erindringshistorie bygger på teorien om, at erindring ikke er et rent individuelt fænomen, men et socialt fænomen. Denne tanke går tilbage til den franske sociolog Maurice Halbwachs (1877-1945), der udviklede begrebet 'kollektiv erindring'. Halbwachs' pointe var, at individuel erindring skabes på baggrund af kollektiv erindring. Den personlige erindring er en illusion. Vi erindrer som medlemmer af en gruppe, et samfund eller et kulturelt fællesskab, hvor vi deler sprog, oplevelser, fortællinger, film og tv og andre fælles referencer. Vores erindringer bliver til på baggrund af forskellige erindringsfællesskaber, hvor vi erindrer fortiden i kraft af en række fælles forestillinger om, hvad fortiden gik ud på. Erindringsfællesskaber kan være religiøse, politiske, familiære, køns- eller klassebestemte. Man kan tilhøre flere forskellige erindringsfællesskaber på samme tid.

'Nationen' som eksempel på et erindringsfællesskab

Et typisk erindringsfællesskab er det nationale fællesskab, hvor erindringen retter sig mod fælles symboler og erfaringer fra fortiden, fx flag, konger, krige, heltepos eller monumenter. Ingen fødes med en national identitet, men gennem vores opvækst, opdragelse og mediepåvirkning sker en socialisering, hvor vi overtager en 'fortælling' om at høre til et nationalt fællesskab. Ingen nation er historieløs. En nation uden fortid er utænkelig, fordi alle nationale spørgsmål på en eller anden måde står i forbindelse med historiske spørgsmål. Spørgsmålet 'hvem er vi?' besvares gennem en historisk synsvinkel, 'hvem var vi?'. I historien udfoldes nationens sprog, dens religion og traditioner, her led nationen sine nederlag, her vandt den sine sejre, her lever dens helte. Enhver national kultur rummer således et erindringsfællesskab, hvor den kollektive erindring er med til at begrunde fællesskabets oprindelse og identitet. I Danmark kan fx Jellingstenene ses som et monument, der er med til at opretholde en fælles erindring om vores nation. Her erindres en grundlæggelsesfortælling om kristendommens indførelse og kong Harald Blåtand, der samler Danmark.

Teori | Eric Hobsbawms (1917-2012) begreb om 'traditionsopfindelser' og Benedict Andersons (1936-2015) teori om nationen som et 'forestillet fællesskab'

Begrebet 'traditionsopfindelser' (*invented traditions*) er udviklet af den britiske historiker Eric Hobsbawm i værket *The Invention of Tradition* (1983). Hobsbawm sigter særligt mod de nationale traditioner og symboler, der blev udviklet af de europæiske stater i 1800-tallet. Traditioner er ikke naturgivne, men opfundne. De blev konstrueret ud fra politiske interesser med det formål at fremme fællesskabsfølelsen blandt 'folket' i de nye nationalstater. Grundlovsdag i Danmark og 4. juli i USA er typiske eksempler på opfundne traditioner. Særligt i perioder med markante samfundsforandringer er

traditionsopfindelser udbredte, fordi traditionerne skaber en fornemmelse af identitet og rodfæstethed i en foranderlig verden.

Hobsbawms tanker er nært beslægtet med samfundsforskeren Benedict Andersons idé om nationen som et 'forestillet fællesskab'. I sit hovedværk *Imagined Communities* (1983) understreger Anderson, at nationer er konstruktioner, hvor en gruppe mennesker, der ikke kender hinanden, alligevel relaterer til hinanden gennem fælles traditioner, ritualer og værdier. Ifølge Anderson er det nationale fællesskab et *horisontalt* fællesskab, der baserer sig på opgøret med traditionelle magthierarkier som religion, monarki og feudalisme. Det horisontale fællesskab beror på et ideal om borgerlig lighed, der kan være så stærkt, at man er villig til at dø for sit land; en folkehær kæmper som regel mere tappert end en lejehær. Nationen bliver en slags garanti for udødelighed; jeg og mine børn dør, men nationen lever videre. Her bliver individet en del af et skæbnefællesskab, der forener fortid, nutid og fremtid.

I lyset af Hobsbawms og Andersons historieteori er det oplagt at overveje, hvorvidt erindringen af fortiden har mest fokus på nationale eller transnationale aspekter, dvs. går på tværs af nationale grænser.

Erindringssteder og erindringspolitik

I en erindringshistorisk undersøgelse, analyserer man typisk mindebegivenheder og erindringssteder. Det var den franske historiker Pierre Nora (f. 1931), der i værket *Les Lieux de Mémoire* (1984-92) formulerede begrebet 'erindringssted'. Hermed mener han et sted, hvortil der er knyttet en særlig historisk fortælling, som kan bruges til at opretholde den kollektive erindring. Fx er Jellingstenene et erindringssted, der formidler en fortælling om sammenhængen mellem gud, konge og fædreland, hvilket har en central betydning for det danske erindringsfællesskab. Et erindringssted kan være en fysisk lokalitet, et monument, en statue eller et gravsted, men også noget ikke-fysisk som en sang, en mytisk eller historisk person, en sproglig vending eller en mærkedag, fx grundlovsdag. Det kan også være et politisk symbol, en grænseegn eller en historisk periode, fx besættelsestiden i Danmark (1940-1945). Som Nora understreger, kan erindringsstederne både være materielle og ikke-materielle.

Selv om erindringssteder og hertil knyttede mindebegivenheder kan virke selvfølgelige eller naturgivne for mange mennesker, er de som regel konstruerede på baggrund af politiske interesser. I tiden efter Danmarks krige mod Preussen (1848-1850 og 1864) skete en eksplosion i etableringen af erindringssteder, fx statuerne af 'Den tapre Landssoldat', 'Den lille Hornblæser' og 'Istedløven' samt sange som 'Mallebrok er død i krigen'. Dette kan forklares med et politisk behov for at styrke statens legitimitet og borgernes nationale enhed oven på de militære nederlag i perioden. Det viser, hvordan magthavere kan bruge historien som et politisk instrument til at fremme bestemte formål i nutiden. Ethvert politisk motiveret forsøg på at opretholde, kontrollere eller ændre eksisterende erindringsfællesskaber kaldes erindringspolitik. Historien bliver ofte politiseret, fordi fortolkningen af den formes efter nutidens interesser. Det gør, at den hurtigt bliver genstand for politiske diskussioner, dvs. erindringspolitiske diskussioner om, hvilke dele af fortiden vi skal huske og hvilke dele, vi skal glemme. En metode til at undersøge erindringspolitik er bl.a. [museologi](#), hvor man undersøger, hvilke principper og idéer der ligger bag museers måde at formidle fortiden på.

Teori | Fundamentale begreber til erindringshistorie

Definition	
Kollektiv erindring	Kollektiv erindring er betegnelsen for en gruppe menneskers fælles hukommelse, der fortæller dem, hvem de er. Ethvert kulturelt fællesskab har brug for en kollektiv erindring, fordi den er med til at begrunde fællesskabets oprindelse og identitet.
Erindringsfællesskab	Erindringsfællesskab betegner en gruppe af mennesker, der deler en bestemt fortælling om fortiden, dvs. at de deler en kollektiv erindring. Nationer og religioner er nogle af de mest betydningsfulde erindringsfællesskaber. Men erindringsfællesskaber kan også være knyttet til fx job, køn, slægt eller socialklasse.
Historiekultur	Overordnet betegnelse for, hvordan mennesker i et samfund forholder sig til og bruger fortiden, herunder hvordan de omgås historien, dvs. fortællingen om fortiden.
Erindringspolitik	Betegnelse for ethvert politisk motiveret forsøg på at styre indholdet i et lands eller en gruppe menneskers historie. Erindringspolitik handler om magten til at bestemme, hvad der skal huskes, herunder hvad der ikke skal huskes, og på hvilken måde. Erindringspolitik er derfor en form for magtudøvelse, hvor fortiden bruges i et forsøg på at påvirke menneskers forestillinger, holdninger og værdier.
Erindringssted	Et erindringssted kan være et sted, en genstand, en person eller et fænomen, der får knyttet en særlig fortælling om fortiden til sig. Erindringssteder bruges ofte til at opretholde en kollektiv erindring inden for et erindringsfællesskab.

Eksempel | Erindringspolitisk debat – erindringen af holocaust i Tyskland

Thomas Quine / Wikimedia Commons

Tyske politikere har siden 2. verdenskrig gentaget, at krigens rædsler, nazismen og holocaust aldrig må glemmes. Aldrig igen, siger man. Mange har ment, at Tyskland til stadighed må bære på skylden for nazismens forbrydelser, særligt jødeudryddelserne. Tyskland bærer et særligt ansvar for at forhindre gentagelser. Efter krigen har Tyskland derfor haft en markant erindringspolitik i forhold til holocaust, der bl.a. manifesterer sig i en lang række erindringssteder i det offentlige rum i hovedstaden Berlin. Her findes fx over 8000 'Stolpersteine' – snublesten – små messingplader i fortovet med indgravede navne på forfulgte og myrdede jøder. Snublestenene er blevet en etableret del af erindringskulturen i Tyskland, også selv om ikke alle er vilde med jødiske mindesten på fortovene. Det lytter myndighederne ikke til.

Jean-Pierre Dalbéra / Wikimedia Commons

Det mest markante erindringssted for holocaust er 'Mindesmærket for Europas myrdede jøder', som blev indviet i 2005 og ligger på en stor central plads i Berlins centrum tæt på Brandenburger Tor. Erindringsstedet består af 2711 grå betonsten i varierende højde, som man kan spadsere rundt imellem. Under jorden er oprettet et museum om holocaust med navnene på alle registrerede jødiske ofre. Mindesmærket, der måske er det mest 'andægtige' i Berlin, har været udsat for kritik. Særligt på den nationalistiske højrefløj har nogle spurgt, om ikke tiden var inde til en vending i tilgangen til den nazistiske fortid. En tysk højrepolitiker har fx udtalt, at tyskere er det eneste folk i verden, der har rejst et mindesmærke over skammen i hjertet af deres egen hovedstad. Selv om de fleste tyskere tager afstand fra disse holdninger, har en anerkendt tysk forfatter, Martin Walser, også kritiseret holocaustmindesmærket. I forbindelse med debatten om anlæggelsen af mindesmærket i 1998 advarede han imod at bruge holocaust som et moralsk kølleslag mod nutidens tyskere, der gerne vil anses som et 'normalt' folk. Han brød sig derfor ikke om, hvad han kaldte en 'monumentalisering af skammen' (Debatten om tysk erindringspolitik er belyst i Jesper Vinds artikel *Det hører aldrig op*. Weekendavisen 21.-27. september 2018).

Metode | Hvordan laver man en erindringspolitisk analyse?

I en erindringspolitisk analyse undersøger man typisk den debat eller konflikt, der finder sted mellem forskellige aktører, der fortolker fortiden ud fra forskellige interesser. Det kildemateriale, man tager udgangspunkt i, kan være politiske taler eller debatindlæg i forskellige medier. Historien er et effektivt redskab til at begrunde og legitimere holdninger og magtforhold i nutiden. I en erindringspolitisk analyse er det derfor relevant at undersøge hvilken historiebrug, der kommer til udtryk i debatten eller konflikten.

Hvilken konflikt?	Hvad har givet anledning til konflikten? (fx en film, opførelsen af et mindested, en bog eller en politisk udtalelse). Hvilken historisk begivenhed står i centrum for debatten eller konflikten?
Hvilke aktører og interesser?	Hvilke forskellige fortolkninger støder sammen? Hvilke forskellige aktører har hvilke forskellige interesser i fortolkningen af fortiden? Hvilke politiske eller ideologiske standpunkter i nutiden påvirker aktørerne til at fortolke fortiden som de gør?
Hvilken historiebrug?	Hvordan bruges fortiden til at retfærdiggøre (legitimere) eller kritisere (delegitimere) forhold i nutiden? Hvad karakteriserer de enkelte aktørers syn på sammenhængen mellem fortid og nutid?

Metode | Den franske historiker Pierre Nora (f. 1931) – om at analysere erindringssteder

Formålet med at analysere erindringssteder er at vise, hvordan de ofte er konstruerede ud fra bestemte politiske hensigter. Derfor skaber erindringssteder ofte grundlag for diskussioner og konflikter om fællesskabets værdier og selvforståelse.

Historikeren Pierre Nora lægger vægt på, at erindring altid er et aktuelt fænomen. Den er i konstant forandring. Erindringsstedet er derfor en dynamisk størrelse, hvis status og betydning kan forandre sig over tid i takt med politiske og sociale behov i nutiden. Analysen af et erindringssted kan derfor både være diakron og synkron. Man undersøger erindringsstedet diakront ved at se på dets eventuelle skiftende betydninger over tid, dvs. i forskellige perioder. Den synkrone undersøgelse vil derimod fokusere på, hvordan erindringsstedet kan have forskellig betydning for forskellige grupper i samtiden. Ifølge Nora, kan alle erindringssteder, hvad enten de er materielle eller ikke-materielle, analyseres ved, at man skelner mellem erindringsstedets (1) materielle, (2) symbolske og (3) funktionelle lag:

Erindringssted	Spørgsmål til analyse Man må vægte spørgsmålene alt efter, om der er tale om et materielt erindringssted (fx et monument) eller et ikke-fysisk erindringssted (fx en sang eller en mærkedag).
-----------------------	---

Det materielle lag	Hvilken type erindringssted har vi med at gøre? Hvad består det af? Hvornår er det opført, opstået eller konstrueret? Hvem står bag opførelsen? Er det oprindeligt opført som erindringssted, eller er det først i eftertiden gjort til erindringssted?
Det symbolske lag	Hvilke symbolske betydninger tillægges stedet? Hvilke fortællinger knyttes til erindringsstedet? Ligger der et erindringspolitisk formål bag? Hvilket? Har erindringsstedet tidligere været tillagt en anden betydning (diakron tilgang)? – herunder: Hvordan og hvorfor har betydningen evt. ændret sig over tid?
Det funktionelle lag	Hvordan bruges erindringsstedet? Hvilken erindringskultur, dvs. hvilke ceremonier, ritualer og mindebegivenheder er knyttet til stedet? Hvem bruger det? Stemmer brugernes motiver overens med den oprindelige intention bag konstruktionen af erindringsstedet? Hvilke sociale og politiske funktioner varetager erindringsstedet i samtiden? Er der forskellige grupper i samtiden, der har forskellige holdninger til erindringsstedet? Og hvorfor (synkron tilgang)? – herunder: Bruges erindringsstedet til at kritisere eller retfærdigøre bestemte forhold i samtiden? Har erindringsstedet givet anledning til debat eller hærværk? Hvorfor?

Eksempel | Mindepladen i Sarajevo – analyse af et erindringssted

Den 28. juni 1914 myrdede den serbiske nationalist Gavrilo Princip den østrig-ungarske tronfølger, ærkehertug Franz Ferdinand, og hans hustru Sophie, da de var på officielt besøg i Bosniens hovedstad Sarajevo. Princip var medlem af en nationalistisk serbisk gruppe, der anså Østrig-Ungarn som en besættelsesmagt. De ønskede at skabe et Storserbien, som bl.a. skulle omfatte områder, som Østrig-Ungarn havde lagt under sig – herunder Bosnien. Efter attentatet besluttede Østrig-Ungarn at gøre op med Serbien, som de opfattede som en trussel for deres multinationalt sammensatte rige. Hermed igangsattes en kædereaktion. De europæiske stormagter havde i kraft af militære alliancer bundet sig til at gå i krig, hvis en af de andre blev angrebet. Således støttede Rusland Serbien, Frankrig støttede Rusland, og Tyskland støttede Østrig-Ungarn, og Princip's attentat kom derved til at udløse 1. verdenskrig (se også [historisk forklaring](#)).

Da 1. verdenskrig sluttede i 1918 og Østrig-Ungarn blev opløst, fik Gavrilo Princip, der var død under fangenskab i Østrig-Ungarn, heltestatus i det nyoprettede Jugoslavien. Man fjernede den østrig-ungarske mindeplade over Franz Ferdinand og Sophie ved attentatstedet. Broen nærmest attentatstedet blev omdøbt til Principbroen. Tre mindeplader er siden blevet sat op ved attentatstedet, der alle afspejler en særlig erindringspolitisk baggrund:

Tid	Mindepladens indskrift	Erindringspolitisk baggrund
1930	"På dette historiske sted proklamerede Gavrilo	I den nye stat Jugoslavien, der bestod af en sammenlægning af det serbiske kongerige og de sydlige

Tid	Mindepladens indskrift	Erindringspolitisk baggrund
	Princip friheden den 28. juni 1914, på Vidovdan."	provinser i det slagne østrig-ungarske imperium, blev Gavrilo Princip betragtet som en helt, en frihedskæmper. Han blev opfattet som et historisk symbol på modstanden mod Østrig-Ungarns dominans på Balkan før 1. verdenskrig, da hans attentat indvarslede Østrig-Ungarns sammenbrud, Balkans befrielse og samling under ét kongerige.
1950	"Fra dette sted udtrykte Gavrilo Princip den 28. juni 1914 med sin pistol folkets protest mod tyranniet og vort folks ældgamle længsel efter frihed."	Efter 2. verdenskrig genopstod Jugoslavien, der reelt var brudt sammen under nazismen, som en føderation af seks delrepublikker på socialistisk grundlag under lederen Tito. Heltedyrkelsen af Princip blev mere markant i Tito-tiden. Mindepladen fik en mere dramatisk tekst, og der blev oprettet et museum for Princip og hans nationalistgruppe ved mindestedet. Dette var udtryk for en særlig legitimerende historiebrug fra myndighedernes side. Princip blev udnyttet som historisk frihedsfigur til at cementere enheden i et multinationalt sammensat Jugoslavien, hvor nationale stridsspørgsmål optog en betydelig plads på den politiske dagsorden.
2003	"Fra dette sted snigmyrdede Gavrilo Princip den 28. juni arvingen til den østrig-ungarske trone, Franz Ferdinand, og hans kone, Sophie."	Under den jugoslaviske borgerkrig i 1990'erne blev mindestedet ramt af granater, og mindepladen blev ødelagt af bl.a. lokale indbyggere i Sarajevo, der ikke længere anså Princip's handling som en mindeværdig indledning til jugoslavisk samling. Da Sarajevos bystyre i 2003 besluttede at genopføre både museum og mindeplade, blev det derfor magtpåliggende at forsyne mindepladen med en ikke-glorværdig 'neutral' tekst

Eksemplet er hentet fra Niels Arne Sørensens *Den store krig*, Gads Forlag (2005).